

EUROKONFERENSSI VUOROVAIKUTUKSESTA JA KIELITIETEESTÄ. TOINEN OSA

*INTERACTIONAL LINGUISTICS. EUROCONFERENCE ON
LINGUISTIC STRUCTURES AND THEIR DEPLOYMENT
IN THE ORGANIZATION OF CONVERSATION. HELSINKI 6.–11.9. 2002.*

Helsingin Kallahdessa keskusteltiin syyskuussa kielen rakenteista ja vuorovaikutuksesta, kun tutkijat eri puolilta maailmaa — ennen kaikkea Euroopasta — kokoontuivat vuorovaikutuslingvistiikan toiseen eurokonferenssiin. Konferenssi oli jatkoa Belgian Spassa syyskuussa 2000 järjestetylle kokoontumiselle (ks. Haakana 2000). Konferenssin puheenjohtajana toimi Auli Hakulinen (Helsingin yliopisto) ja varapuheenjohtajana Bill Wells (Sheffieldin yliopisto). Viiden päivän ohjelmaan mahtui lähes 50 esitelmää, joista noin puolet oli kutsuttujen asiantuntijoiden ja puolet nuorten tutkijoiden pitämiä. Lisäksi esillä oli kymmenkunta posteria.

Konferenssin aikana koeteltiin kieliopin ulottuvuuksia ja rajoja. Auli Hakulinen kartoitti avajaisesityksessään sitä, mitä vuorovaikutuslingvistiikka voi tarjota kielitieteelle. Ensinnäkin se antaa mahdollisuuden tarkistaa perinteisiä kategorioita. Siitä esimerkkinä Hakulinen esitteli suomalaista demonstratiivi- ja persoonaviittaustutkimusta (Seppänen 1998 ja Laitinen 1995). Toiseksi vuorovaikutuslingvistiikka kasvat-
taa kieliopin välineistöä ja ulottaa sen kattamaan uusia, olennaisia alueita. Siinä on onnistunut muun muassa suomalainen partikkelitutkimus (Raevaara 1993 ja Sorjonen 2001). Lisäksi vuorovaikutuslingvistiikka voi tuoda uutta valoa annettuina pidettyihin typologisiin ja pragmaattisiin yleistyksiin, edesauttaa aiempien hypoteesien kehittä-
mistä edelleen ja yhdistämistä empiriseen aineistoon sekä kartoittaa ja analysoida

ensisijaisesti puhutun kielen konstruktioita ja konventionaalistumia.

Hakulisen kokoamat teemat nousivat esille pitkin konferenssia. Ensimmäisen päivän esitelmissä käsiteltiin pitkälti sitä, minkälaisista yksiköistä keskustelutoiminta rakentuu sekä miten yhtä lausetta isompia kokonaisuuksia tuotetaan. Lingvistin näkökulmasta kyse oli syntaksin rajoista: voidaanko sellaiset lausetta isommat kokonaisuudet, joihin puhujat orientoituvat, lukea syntaktisiksikin yksiköiksi? Kysymys voisi kiinnostaa myös esimerkiksi konstruktio-
kieliopin tekijöitä.

Keskustelupuheen yksiköiden tuottamisessa yksi keskeinen elementti on prosodia. Sille olikin omistettu konferenssissa kokonainen päivä. Prosodiapäivän avasi Margret Selting (Potsdamin yliopisto), joka yhdisti prosodian ja rakenteen tutkimisen vuorovaikutusyksikköjen (toiminnan) kartoituksessa. Hän käsitteli vuorovaikutuksen kolmea tasoa — prosodiaa, syntaksia ja toimintaa. Esitelmä oli vuorovaikutuslingvistiikan metodinen puheenvuoro: analyysissä etusijalle pitäisi asettaa toiminnan yksikkö, joka kuitenkin viime kädessä hahmotetaan syntaktisten ja prosodisten keinojen sekä toimintasekvenssien kautta. Muissa esitelmissä prosodia hajotettiin osiin (muun muassa intonaatioon, äänen laatuun ja painotukseen) ja sille osoitettiin useita tehtäviä. Prosodian avulla muun muassa rakennetaan samanmielisyyttä tai erimielisyyttä keskustelukumppanin kanssa tai ilmaistaan osallistujien suhdetta sanottuun. Prosodia

▷

liittyy siis myös osallistumiskehikon jäsen-
tymiseen ja tilanteisen merkityksen tuotta-
miseen. Tärkeä oli myös huomio siitä, että
prosodiset keinot ovat kielikohtaisia.

Maria Egbert (Oldenburgin Carl von
Ossietyky -yliopisto) palasi konferenssin
kolmannen päivän alussa vielä siihen kysy-
mykseen, mitä voidaan lukea kielioppiin
kuuluvaksi yksiköksi — nyt leksikon tasol-
la. Sellaiset usein puhujan itsekorjauksen
aloittavat ilmaukset kuten *oder* (‘tai’) ja *Ich
meine* (*meinen* ‘tarkoittaa’) on sisällytetty
saksan sanakirjoihin. Samaa työtä tekevät
myös *ehm, eh*, jäänöslopuke tai pidennet-
ty äänne. Kuuluvatko nekin leksikkoon?
Muissa esitelmissä pohdittiin rakenteellisen
hahmon sijaan sitä, mitä yksiköillä tehdään.
Rakenteellinen ja sanastollinen toisto ja se,
mitä toistolla tehdään, oli esillä useammas-
sakin esitelmässä. Sellaisenaan toisto on
ilmeisen heterogeeninen keino. Yksi sen
funktio näyttäisi olevan yhtäältä sanan tai
kategorian merkityksen tilanteinen määrit-
teleminen, toisaalta sen osoittaminen, ke-
nellä on ensisijainen pääsy referenttiin tai
auktoiteetti sanotun suhteen. Nämä teemat
tulivat esille myös Michel Fornelin (École
des Hautes Études en Sciences Sociales,
Pariisi) ranskan niin sanottuja vasemmalle
lohjonneita rakenteita käsittelevässä esitel-
mässä. Lohkeama vasemmalle on kuitenkin
toistosta erillinen ilmiö eikä suinkaan aina
sisällä toistoa. Ranskan lohkeama on ilmei-
sesti kieliopillisempi kuin esimerkiksi suo-
men. Fornelin esitelmä herättikin jälleen
kysymyksen ilmiöiden kielikohtaisuudesta.

Neljäs päivä jatkoi aluksi ennen kaik-
kea keskustelupuheessa esiintyvien syntak-
tisten ilmiöiden käsittelemistä. Marja-Lee-
na Sorjonen (Kotimaisten kielten tutkimus-
keskus) puhui esitelmässään suomen sana-
järjestyksestä, Marja-Liisa Helasvuo (Tu-
run yliopisto) suomen passiivista ja Hannes
Scheutz (Salzburgin yliopisto) saksan limit-
täisrakenteista. Päivän kaksi muuta teema

olivat erilaiset puhehäiriöt ja lapsen kielen
kehitys. Nuoret tutkijat valottivat muun
muassa agrammaattisen afasian ja dysart-
rian kanssa elävien henkilöiden vuorovai-
kutusta omaisten tai hoitajien kanssa. CP-
vammaisten lasten vuorovaikutusta tutkinut
Michael Clarke (Oxfordin yliopisto) esitteli
puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaat-
tiota — eräänlaisen syntetisaattorin avulla
käytävää keskustelua CP-vammaisen ja
hänen ikäoverinsa välillä. Akateemisten,
eri tieteenalojen perinteestä ja rajankäyn-
nistä ammentavien keskustelujen ohella
tuntui hyvältä välillä kuunnella tuloksia
tutkimuksista, joista pysyi heti näkemään,
että ne hyödyttävät myös akateemisen maa-
 ilman ulkopuolisia, apua tarvitsevia ihmi-
 siä.

Konferenssin viimeisen päivän esitel-
missä puhuttiin muun muassa pyynnöistä ja
retorisista kysymyksistä. Yhteisenä nimit-
 täjänä voisi pitää sitä, miten lausuman kie-
 liopillinen muoto ja sitä ympäröivä kon-
 teksti yhdessä ohjaavat lausuman toimin-
 nallista tulkintaa. Edellä mainittujen teemo-
 jen lisäksi konferenssissa puhuttiin jonkin
 verran myös institutionaalisista keskuste-
 luista. Suomalaiset nuoret tutkijat Markku
 Haakana, Mia Halonen ja Salla Kurhila
 (Helsingin yliopisto) esitelmöivät institu-
 tionaalisen vuorovaikutuksen tutkimukses-
 ta ja institutionaalisen aineiston eduista ja
 ongelmista. Instituutiot olivat esillä myös
 poliittisia keskusteluaineistoja analysoivis-
 sa esitelmissä.

Loppukeskustelun aluksi esitettiin kol-
 me kysymystä: mitä on vuorovaikutus vuo-
 rovaikutuslingvistiikassa, mikä vuorovai-
 kutuksessa on kieliopillista ja kuinka radi-
 kaaleja vuorovaikutuslingvistiit voivat olla
 tai kuinka radikaaleja meidän pitäisi olla.
 Keskustelua käytiin muun muassa siitä,
 miten tunnistaa toimintoja ja pitäisikö ku-
 vauksen lähtökohtana olla perinteiset kie-
 liopilliset kategoriat vai toiminnan katego-

riat. Kummatkaan eivät yksin riitä. Myös varsin aiheellista tutkimusalan sisäistä kritiikkiä esitettiin: vuorovaikutuslingvistiikan ja keskusteluanalyysin sellaista omien termien kuin käytäntö (practice), toiminta (activity) ja teko (action) sekalaista käyttöä tulisi selkeyttää ja termien sisältöä määrittellä. Ongelmana tuntuu yhä edelleen olevan analyysin kaksijakoisuus. Vuorovaikutusanalyysistä puuttuu usein lingvistinen taso, lingvistiksestä kuvauksesta vuorovaikutus.

Konferenssin alussa Auli Hakulinen kysyi, mitä vuorovaikutuksen tutkimus voi tarjota lingvistille. Sosiologien piiristä lähtenyt keskusteluanalyysi on etenkin Yhdysvalloissa keskittynyt pitkälti nimenomaan toiminnan kuvaukseen. Koska perinteinen kielitiede ei ole pystynyt tarjoamaan riittävää välineistöä keskustelupuheen kuvaamiseen ja analysoimiseen, on kielentutkimus jäänyt keskusteluanalyysissä turhankin vähälle huomiolle. Eurooppalaiset kielentutkijat ovat viime vuosina kuitenkin ottaneet haasteen vastaan. Konferenssissa kuultujen esitelmien perusteella voi sanoa, että myös sosiologisesti suuntautuneilla keskusteluntutkijoilla alkaisi olla aihetta kysyä, mitä kielitiede voi tarjota keskusteluntutkimukselle. ■

MARJA ETELÄMÄKI
EVELIINA KORPELA
SALLA KURHILA

Sähköposti: marja.etelamaki@helsinki.fi
eveliina.korpela@helsinki.fi
salla.kurhila@helsinki.fi

LÄHTEET

HAAKANA, MARKKU 2000: Eurokonferenssi vuorovaikutuksesta ja kielitieteestä. [Interactional Linguistics, EuroCon-

ference on the Linguistic Organization of Conversational Activities, 16.–21.9.2000, Spa, Belgia.] – *Viritäjä* 104 s. 614–616.

LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoonaa. – *Viritäjä* 99 s. 337–358.

RAEVAARA, LIISA 1993: *Kysyminen toimintana. Kysymys–vastaus–vieruspareista arkikeskusteluissa*. Lisensiaatin työ. Helsingin yliopiston suomen kielien laitos.

SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit. »Tämä», »tuo», »se» ja »hän» viittaamassa keskustelun osallistujan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SORJONEN, MARJA-LEENA 2001: *Responding in conversation. A study of response particles in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.